

УДК 811.12.25

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ КОНЦЕПТ «PERSONAL SPACE» У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ АНГЛОМОВНИХ КРАЇН

Жарковська І.В., Компанієць А.С.

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Досліджено семантичну значущість концепту в мові. Вивчено роль концепту в лінгвокультурологічних дослідженнях. Розглянуто концепт «PERSONAL SPACE» в культурі англомовних країн. Проаналізовано концепт «PERSONAL SPACE» у психологічному, етичному, культурологічному вимірах. Сформовано семантичне поле використання концепту.

Ключові слова: лінгвокультурологічний концепт, національна ідентичність, індивідуальність, семантичне поле, мовно-культурна рефлексія.

Постановка проблеми. Мова – це код нації, в якому відображаються її культура та традиції сприйняття світу. Ще з часів Вільгельма фон Гумбольдта вчені намагались дослідити рефлексію культури в мові, розглядаючи аспекти культурної ідентичності та самотності народу. З середини минулого століття, лінгвокультурологію було виокремлено як окрему галузь наукового дослідження мови. Синтез культурологічного та лінгвістичного досліджень має на меті визначення національних культурних особливостей певної мовної групи та дослідження способів їх відображення в мові. Тобто першочерговою задачею лінгвокультурології є розкриття ментальних особливостей народу та його культури в мові. На сучасному етапі лінгвокультурологічних досліджень, актуальним є питання вивчення концептів в лінгвокультурному середовищі.

Вивченням концептів займаються такі вчені як Н. Арутюнова [1], А. Вежбицька [4], О. Кубрякова [8], В. Воробйов [5], J. Allwood [16], R. Jackendoff [18], G. Miller, P. Johnson-Laird [19] та ін. Серед українських вчених, дослідженням концептів займалися І. Голубовська [6], В. Жайворонок [7], Л. Ставицька [11]. Провідною темою досліджень є поняття концепту як семантичного утворення, яке відзначене лінгвокультурною специфікою та певним чином характеризує носіїв окремої етнокультури.

Концепт є стрижневим терміном понятійного апарату культурологічної лінгвістики. Його фундаментальне, багатоаспектне вивчення має на меті звернення досліджень до найрізноманітніших дослідницьких методик. Ми вбачаємо пріоритетним лексико-фразеологічний рівень, на якому фіксуються в знаковій формі факти матеріальної та, відповідно, духовної культури людини, в цілому відображаються ціннісні орієнтації того чи іншого соціуму, система його моральних, етичних та естетичних преференцій, яка ілюструється особливостями менталітету конкретного лінгвокультурного суспільства.

Мова являє собою «сполучник» між людиною та оточуючою його дійсністю, накопичуючи в собі культурно-історичний досвід, який в результаті транслюється в мові. Безперервний розвиток міжкультурної інтеракції відкриває широкий доступ до прямих контактів з представниками інших культур, який обґрунтовує важливість та необхідність дослідження, яке закладене в їх мовній свідомості уявлень про базові, універсальні концепти, з ціллю досягнення ефективної комунікації.

На наш погляд, найбільш актуальним може бути дослідження концепту «personal space» через ряд причин:

1. Розширення фонових знань про культуру, мова якої є інтернаціональним засобом спілкування, є необхідним для підвищення якісного рівня комунікації [3, с. 11];

2. Підсвідоме виділення певного простору, мається на увазі особистий простір, який властивий кожній людині; з цього ми можемо визначити, що дане явище є універсальним для кожної культури.

3. Згідно з дослідженнями культурних характеристик, англомовні країни характеризуються приналежністю до індивідуалістичної культури, де, як правило, більше уваги приділяється виділенню особистості у суспільстві, усвідомлення себе як окремого «Я» в соціумі.

Таким чином, головною метою нашого дослідження є виявлення семантично значущих номінацій концепту «personal space» та їх відображення в культурному середовищі англомовних країн.

Поняття концепту «PERSONAL SPACE» увійшло в широке використання лише в середині минулого століття, і це перш за все пов'язано з дослідженнями вчених в галузі психологічних аспектів простору. Слід зазначити, що перші дослідження в цій галузі були зроблені в 1937 році зоологом Катцом.

Пізніше, концепт «PERSONAL SPACE» став частиною досліджень в галузі соціальної психології та семіотики в рамках нового вчення – проксемики. Ця наука займається вивченням просторової та часової знакової системи спілкування. Антрополог Едвард Холл [17] в 50-х роках минулого століття, досліджуючи особистий простір людини в її повсякденній діяльності, відкрив нове розуміння взаємовідносин між людьми. Кожна людина має окрему територію, яку вважає своєю особистою. І дистанція для спілкування залежить від багатьох факторів (в тому числі мають вплив і культурне підґрунтя та особисті преференції). Також він визначив, що занадто велика чи мала відстань може спровокувати відчуття дискомфорту та невпевненості.

Тим не менш, культура спілкування, яка є ментальною спадщиною, має особливий вплив на стиль спілкування. Тут треба зазначити, що індивідуалізм, прагнення бути поміченим в соціумі має своє відображення в стилі та способах спілкування.

Так, порівнюючи британський, американський та австралійський стилі спілкування, ми дійшли висновку, що найбільший рівень збере-

ження індивідуального простору – «особистої кульки», – мають представники британської культури. В спілкуванні з людьми (особливо не знайомими) англіїці переважно не виявляють яскравих емоцій, ведуть себе достатньо замкнено, не дозволяючи собі зайвих жестів або фраз. Саме тому вважається, що англіїці дуже «холодні» в спілкуванні та іноді навіть не привітні. Хоча, якщо говорити про близьких людей, яким дозволено проникати в особистий простір (родина, друзі), то англіїці напрочуд добродушні та привітні.

Якщо ми порівняємо американський спосіб спілкування – то він абсолютно протилежний до англіїців. Американці дуже відкриті та привітні, завжди усміхнені та радо вітають нових людей. Не зважаючи на те, що вони все ж тримають дистанцію під час розмови, стиль їх спілкування більш вільний та невимушений. Проте, слід зазначити, що в американській культурі фактор «особистості» та «індивідуалізму» найбільш виражений в сфері кар'єри та роботи. Прагнення до незалежності, сприйняття суспільством індивідуального стилю поведінки – найголовніші характеристики менталітету американців.

Що до австралійців – то їх спілкування це скоріше мікс англійського та американського стилів. І хоча австралійці досить відкриті та доброзичливі, все ж під час розмов вони прагнуть тримати дистанцію.

Не можна не зауважити, що «PERSONAL SPACE» в англомовному середовищі – це не лише простір між співрозмовниками, або речі, які належать людині. Це також персональна інформація, якою в англомовному середовищі не прийнято ділитись. Так, загальними темами табу в розмові для всіх англомовних груп є: тема грошей та персонального заробітку, сексуальні відносини, релігія. Для американського суспільства не доречними також будуть теми расизму. Австралійців вирізняє великий спектр тем-табу в розмові. Так, поганим тоном буде піднімати в розмові тему аборигенів, австралійського стилю життя, вихвалювання особистих досягнень з метою приниження співрозмовника.

Говорячи про етичний аспект «PERSONAL SPACE», то слід зазначити, що етика першочергово визначає доцільний стиль спілкування, дистанцію, та манеру спілкування. При чому дані параметри є універсальними для всіх лінгвокультурних груп. Слідування етичним параметрам дає можливість проявити повагу до співрозмовника, до його особистого простору та налаштувати його на комфортний та спокійний ритм спілкування. Таким чином, в свідомості носіїв культури, під особистим простором закріплене уявлення про певний простір людини, цілісність якого він намагається зберігати шляхом збереження певної дистанції в контакт з людьми. Саме наявність та слідування даної області створює у людини враження комфорту та безпеки.

Всі приведені стереотипи культурного феномену в свідомості стали підґрунтям до створення певних способів реалізації концепту за допомогою лексичних одиниць.

Матеріалом для дослідження лексичних одиниць стали 60 одиниць номінації та дискурсивних фрагментів, що ілюструють функціонуван-

ня номінацій «PERSONAL SPACE» в науковому, публіцистичному, художньому дискурсах.

При аналізі «PERSONAL SPACE», було виявлено, що при згадуванні особистого простору людини, найчастіше говориться про порушення даних меж, вторгнення в особистий простір. Для вираження даного значення в англійських текстах зі сполученням «PERSONAL SPACE» найчастіше використовують наступні номінативні одиниці:

1) To invade/invasion:

• Street fundraisers should not *invade* your personal space

• During this phase of the interrogation, the interrogator may *invade* the suspect's personal space in order to increase his discomfort.

• *Invasion of personal space* has become a growing problem on Britain's overcrowded train and public transport networks

• I hope you can forgive me for my *invasion* of your personal space.

2) To encroach/encroachment:

• Do you hate it when people *encroach on* your personal space?

• An *encroachment on* one's personal space often leads to aversive effects.

• Depending on the will of the employer, this can mean very favourable treatment or intolerable *encroachment* on their personal space and liberties.

3) To intrude/intrusion:

• And if you try to *intrude on* his personal space, it is only to be expected that he will snap at you.

• It's really frustrating when people *intrude* into your personal space.

• There are times when personal space *intrusions* are simply unavoidable, such as in a crowded subway car.

• Studies of personal space often have used the *intrusion of personal space* as the definition of crowding.

4) To violate/violation:

• QC found there was broadly credible evidence that Lord Rennard had *violated* the personal space» of women.

• The *violation* of personal space increases tension levels enormously

5) To enter:

• All types of fundraising *enters* your personal space – either physically (a cash collector or major gifts fundraiser), by proxy (direct mail) or virtually (an email or pop-up).

• Permitting a person to enter personal space and entering somebody else's personal space are indicators of how the two people view their relationship.

6) To usurp:

• I wasn't going to sit in my chair and allow someone to *usurp* my personal space.

• A collection of fourteen texts questioning whether community can exist when selfishness and inane bureaucracy *usurp and violate* personal space.

7) To stand in (inside):

• A male colleague of mine, who's originally from Spain, always *stands in* my personal space when he talks to me.

• You see how he *stands* inside the personal space of this kid.

• Lesson one... never let anyone stand in your personal space.

8) IncurSION:

• No good can come from having to move each time someone hangs or retrieves a coat, and so I am forced to make *an incursion into personal space*.

• The important concept seems to be incursion into personal space.

В процесі дослідження концепту «PERSONAL SPACE» в літературних джерелах, було виявлено певні синонімічні одиниці даного поняття. Ми розділили їх на дві головні категорії:

1) слова-репрезентанти, які в метафоричному переосмисленні відображають уявлення про особистий простір, як про межі, сформовані у свідомості індивіда на основі його власних психофізичних відчуттів навколишнього середовища. До них ми віднесли наступні:

• *personal boundaries*: Demanding respect for *personal boundaries* is the essence of requiring and receiving respect.

• *personal bubble*: And you see everybody has their back to the wall and they have food and coffee down the way and they're in their own little *personal bubble*.

• *social bubble*: I am in the process of creating my own *social bubble*, as I just can't stand most of society.

• «*barricades*»: They said the *barricades* to help keep people out...

• *invisible line*: There's an *invisible line* with Elena and if you accidentally cross it, she gets... evasive.

• *ambient space*: An *ambient space* or ambient configuration space is the space surrounding an object.

• *sex zone*: Dude, please relax and step back out of my *sex zone*.

• *comfort zone*: And these changes will push you out your *comfort zone*.

• *aura*: It's like an *aura* around them that we can sense immediately.

• *safe space (in the meaning of comfort zone)*: Truly great writers can't stay in a *safe space*.

2) номінації, які виражають особистий простір, засновані на розумінні його меж в співвідношенні до територіальної чи матеріальної обмеженості власних володінь. До цієї групи було віднесено наступні номінації:

• *private property*: Fourthly, we will expand and deepen protections for private property.

• *private land*: Yes, tell me, what were you doing trespassing on private land?

• *private car*: The trend towards private car ownership in these countries remains unbroken.

• *private house*: As a result, the provision of primary or basic education can be turned into a family business by running a school in a private house.

Наступним етапом дослідження концепту «PERSONAL SPACE» стало створення семантичного поля, тобто можливих контекстуальних значень даного концепту.

Нами було визначено, що концепт «PERSONAL SPACE» може мати різне тлумачення, в залежності від емоційного навантаження розмови, та контексту.

Приведемо декілька прикладів контекстуального значення концепту.

– «*Would you give me some personal space?*» [10] значення тотожне значенню «freedom». В даному прикладі «PERSONAL SPACE» має загальне значення «особистий простір». Таке значення найчастіше використовується в літературі.

– «*This is my only personal space in this entire house*» [10] значення тотожне поняттю «PERSONAL SPACE». Особистий простір часто ототожнюють з поняттям певного місця в просторі, де людина відчуває себе комфортно. В даному випадку, ми можемо зрозуміти, що людина прагне підкреслити приналежність певного місця, де вона відчуває особистий комфорт. Тож, в даному випадку доречно тлумачити «PERSONAL SPACE» як «особисте місце».

– «*Okay, I know you need your personal space right now, but I'm just giving you ten feet*» [10] тотожне поняттю «leave me alone». В даному випадку «PERSONAL SPACE» має значення «залишити одну/одного», «дати трохи часу побути на самоті». Зазвичай, дане тлумачення має місце в тому випадку, коли людина пригнічена чи засмучена, і потребує трохи часу заспокоїтись чи зібратись з думками.

– «*Tell him that I need a little personal space right here!*» [10] тотожне фразі «don't bother me». З прикладу можемо зрозуміти, що людина розгнівана чи невдоволена. Тож в даному випадку доречно тлумачення словосполучення як «залишити в спокої», «залишити на самоті».

– «*Conversations in the personal space won't be heard outside*» [10]. В даному реченні мова йде про обмежений, закритий простір, захищений від сторонніх. Таким чином, «PERSONAL SPACE» в даному випадку можна перекласти як «приміщення, схованка».

– *Up to 8 people can have their own personal space*» [10]. В даному контексті мається на увазі особиста територія, певний фізичний простір, який виділений та належить конкретній людині. В даному реченні «PERSONAL SPACE» може мати значення «розміщуватись, займати місце».

– «*As of 1 January 2012, personal space per prisoner was increased from 3 square meters to 4 square meters*» [10]. Ергономіка виділяє окремі норми простору, необхідні для нормальної життєдіяльності людини. Саме тому в даному випадку доречним буде використання тлумачення «життєвий простір», «площа життєдіяльності», «площа».

Таким чином, ми можемо визначити семантичне коло значень як: «особистий простір», «особистий наданий фізичний простір», «залишити в спокої», «приміщення або захищений, закритий простір», «площа» та в значенні «займати місце».

Отже, лінгвокультурологічний концепт як носій та одиниця структурування культурно значущої інформації в текстах має трикомпонентну структуру та широке коло засобів вербалізації, які уможливають реконструкцію ціннісної картини світу певної національно-етнічної спільноти.

В даній статті було розглянуто культурні особливості розуміння концепту «PERSONAL SPACE» в англійському середовищі, визначено особливості його виявлення в поведінці представників мовної спільноти.

Підводячи підсумки дослідження семантичного значення концепту «PERSONAL SPACE» в мовній свідомості представників англомовного середовища, ми можемо зробити наступні висновки:

– Особистий простір в англомовному середовищі відіграє важливу роль. Це певний механізм індивідуального психологічного само захисту, який забезпечить людині відчуття спокою та комфорту, однак вторгнення чи порушення даних меж викликає напрощуд негативну оцінку.

– Межі особистого простору поділяються на два типи: 1. певна підсвідома область, яка формується шляхом дотримання дистанції в спілку-

ванні та взаємодії з людьми. 2. межі, які обумовлені фізичними розмірами власного майна.

Таким чином, «PERSONAL SPACE» відображає культурний феномен, який володіє важливістю для кожного представника англомовного лінгвокультурного середовища, дотримання традицій поведінки, в якій дозволяє підтримувати ефективність міжособистісної взаємодії.

Подальші дослідження мають бути сфокусовані на вивченні концепту як трансформаційної одиниці поняття в людській свідомості та розв'язок методів дослідження концептів як одиниці сприйняття та рефлексії культурного простору мовного середовища.

Список літератури:

1. Арутюнова Н.Д. Логический анализ языка. Ментальные действия. – М.: Наука. – 1993. – С. 3-6.
2. Бабушкин А.П. Концепты разных типов в лексике и фразеологии и методика их выявления // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж, 2001.
3. Башмакова Н.И. Языковая составляющая социально мадиационно-коммуникативной компетентности специалиста гуманитарной сферы // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 3 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=20092> (дата обращения: 12.04.2016).
4. Вежбицкая А. Понимание культур через посредство ключевых слов. – М.: Языки славянской культуры. – 2001. – 288 с.
5. Воробьев В.В. Лингвокультурология / В.В. Воробьев. – М.: Издательство Российского университета дружбы народов. – 2006. – 498 с.
6. Голубовська І. Лінгвокультурні концепти у мовній картині світу українського етносу // XX-XXI століття: жанрово-стильові й лінгвістичні метаморфози в українській мові та літературі. – Оломоуць, 2016. – С. 71-93.
7. Жайворонок В.В. Проблема концептуальної картини світу та мовної її відображення // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2002. – № 32. – С. 51-53.
8. Кубрякова Е.С. Язык и знание. На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира. – Рос. академия наук. Ин-т языкознания. – М.: Языки славянской культуры. – 2004. – 560 с.
9. Никитина С.Е. Устная народная культура и языковое сознание. Изд. 2. – М.: URSS. – 2014. – 192 с.
10. Словник контекстних значень. – [Електронний ресурс] – // режим доступу: <http://context.reverso.net>
11. Ставицька Л.О. Мовні засоби вираження наскрізного образу як елемента індивідуальної естетичної системи // Семасіологія і словотвір: Збірник наукових праць. – К.: Наукдумка, 1989. – С. 98-102.
12. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический аспект, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М. – 1996. – 284 с.
13. Фрумкина Р.М. Концепт, категория, прототип // Лингвистическая и экстралингвистическая семантика: Сборник обзоров. – М. – 1992. – С. 29-32.
14. Хроленко А.Т. Основы лингвокультурологии. Учебн. пособие. – 5-е изд. – М.: Наука. – 2001. – 184 с.
15. Alasdair A.K. White «From Comfort Zone to Performance Management».
16. Allwood J. 1976. Linguistic communication as action and cooperation, Gothenburg Monographs in Linguistics 2, University of Göteborg: Dept of Linguistics.
17. Hall E.T. «A System for the Notation of Proxemic Behavior». – NY: American Anthropologist. 1963.
18. Jackendoff Ray S. Languages of the Mind: Essays on Mental Representation. London – Cambridge, MS. – 1992. – С. 21.
19. Miller G.A., Johnson-Laird P.N. Language and Perception. – Cambridge: Cambridge University Press. – 1976.

Жарковская И.В., Компаниец А.С.

Харьковский национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЙ КОНЦЕПТ «PERSONAL SPACE» В ФОРМИРОВАНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ АНГЛОЯЗЫЧНЫХ СТРАН

Аннотация

Исследовано семантическую значимость концепта в языке. Определенно роль концепта в лингвокультурологических исследованиях. Рассмотрен концепт «PERSONAL SPACE» в культуре англоязычных стран. Проанализирован концепт «PERSONAL SPACE» в психологическом, этическом, культурологическом аспектах. Сформированно семантическое поле использования концепта.

Ключевые слова: лингвокультурологический концепт, национальная идентичность, индивидуальность, семантическое поле, культурно-языковая рефлексия.

Zharkovska I.V., Kompaniets A.S.

Kharkiv National Pedagogical University by G.S. Skovoroda

LINGUOCULTURAL CONCEPT «PERSONAL SPACE» IN FORMATION OF NATIONAL IDENTITY OF ENGLISH SPEAKING COUNTRIES

Summary

Semantic significance of «concept» in language is studied. The role of concept in linguocultural researches is determined. Studied concept «PERSONAL SPACE» that is reflecting in the culture of English speaking countries. Concept «PERSONAL SPACE» is analyzed in psychological, ethical, cultural aspects. Semantic field of using concept is formed.

Keywords: linguoculturological concept, national identity, individualism, semantic field, linguo-cultural reflection.